

**Dissertatio philologico-theologica de choreis vetervm Hebraeorvm /
[Valentin Roesler].**

Contributors

Roesler, Valentin, 1698-
Zeltner, Gustav Georg, 1672-1738.
Universität Altdorf.

Publication/Creation

Altorfii : Typis I. G. Kohlesii, [1726]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/kwchnrud>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

DISSERTATIO PHILOLOGICO-THEOLOGICA
DE

CHOREIS VETERVM
HEBRAEORVM

QVAM

PRAESIDE

GVSTAVO GEORGIO ZELTNER

D. P. P. ET P.

*PATRONO PRAECEPTORE STUDIORVMQUE SVORVM
AMPLIFICATORE MVLTIS NOMINIBVS AETERNVM DEVE-
NERANDO*

D. DECEMBR. A. S. R. MDCCXXVI

PLACIDAE COMMILITONVM DISQVISIONI
SVBIICIT

AVCTOR RESPONSVRVS

VALENTINVS ROESLER
NORIMBERGENSIS.

ALTORFII

TYPIS IOD. GVIL. KOHLESII ACAD. TYPOGR.

(19)

00785

PRAEFATIO.

Perique homines ita comparati sunt, ut naturali quadam inclinatione in ea maxime propendeant, quae infucata sua suauitate externis sese sensibus commendare deprehenduntur. Hinc eadem etiam omnino digna esse existimant, quae omni animi contentione, speciosis nonnunquam rationibus adhibitis, defendant. Id quod, si ullo unquam in casu satis euidenter intelligimus, tum praecipue in hoc, ubi de Choreis uel probandis uel improbandis sermo est, capite manifesto cognoscitur. Multos enim uideas, qui nescio, qua ratione ducti easdem non plane improbandas censent, dummodo usui abusus non adjungatur, neque adeo secum animo reputant, longe facilius ea, quae ex corruptissima animi indole conjunctissima sunt, cogitatione, quam re ipsa, separari posse. Alii uero, ut tanto splendidioris causae suae speciem concilient, uel ex ipsis Scripturae Sacrae monumentis ejusdem praesidia petere nulli uerentur. Ob oculos enim nostros nobis ponunt exempla ueterum Hebraeorum, qui non refragante Diuini Numinis sanctissima uoluntate, choreas duxisse, iisdemque, quod maximum est, Dei bonitatem, sapientiam maiestatemque rite collaudasse perhibentur. Quemadmodum uero posteriori huic argumento non parum roboris, primo certe aspectu, inesse uidetur; ita illud excutiendum euoluendumque, auctore suasoreque Maxime Reuerendo Domino Praeside, Patrono, Praeceptore studiorumque meorum Amplificatore aeternum deuenerando, ad specimen quoddam studiorum meorum edendum, tanto promptius in me suscepti, quanto majus momentum illud ipsum habere mihi uidebatur. Hanc opellam nostram in IV. capita dispeccemus, quorum I. De diuersis Nominibus, tam hebraicis, quam graecis chorearum, II. De causis earundem praecipuis, III. De modo, quem in saltationibus hebraei quondam tenuerunt, et IV. De Applicatione ad saltationes nostras hodiernas aget. Antea uero, quam ad rem ipsam pertractandam nos conferimus, nos, ne dissertatio iustos breuitatis, limites excederet, uerba hebraica omisisse eorumque tantum uersionem adiecisse L.B. monendum esse arbitramur.

C A P. I.

§. I.

QUum multa sint, quibus olim gens Hebraeorum animum, tanquam nobilissimam hominis partem, expoliuit; tamen non minori studio in ea quoque exercitia, quae ad corporis vires rite excolendas prouehendasque facere uidebantur, eandem incubuisse nouimus. In posteriori hac classe insignem commemoramus eorum currendi alacritatem, in qua, teste *Fleurio* in *Tr. de Moribus Israelit.* et cap. sigillatim P. II. undecimo de educatione hebraeorum, uel a prima aetate erudiebantur. Non praetermittendum offendimus hujus asserti testimonium II. Sam. XVIII. 22. praecipue v. 27. unde luculenter intelligimus, cursum eorum ita fuisse comparatum, ut uel e longinquo currentes ab aliis ex solo cursu dignosci potuerint. Accedit, quod ex *Asahelis* exemplo II. Sam. II. 18. adducto, constat, tantam sibi in currendo uelocitatem continuis laboribus eosdem acquisiuisse, ut l. c. dictus ille *Asahel*, quantum ad cursus celeritatem attinet cum caprea comparari potuerit, conf. I. Chron. XIII. 8. His, in quibus instruebantur, exercitiis adjungenda est ars colluctandi feriendique, quam non tantum coluisse, uerum etiam quam optime calluisse ex singularibus, quibus exquisitissimi *Dauidis* militum heroës insigniebantur, laudum praeconiis, praeunte iam laudato *Fleurio*, colligimus. Illustria certe eorum facta, eaque omnino memoratu digna uberius exposita legimus capp. XXIII. Lib. II. Sam. et I. Chron. XII. quae cum animi fortitudinem, tum corporis etiam expeditissimum robur demonstrant. Pari modo, non minorem fundae feliciter iaciendae scopoq; praefixo accurate attingendo operam nauasse certissimi inde reddimur, quod *Dauid*, iuuentutis terminos nondum egressus admiranda hujus artis specimina edidit coll. I. Sam. XVII. 49. Luculentius illud adhuc patet ex cap. XX. 16. Iud. quo loco DCC. viri, in hac arte longe exercitatissimi, ex una tribu recensentur, et Benjaminitae ab eodem artificio laudantur. Praeter hosce uero ludos, qui partim patriae finibus
amplifi-

amplificandis, partim amplificatis conseruandis in re militari inseruire, ii inprimis non sunt praetereundi, qui ad delectandos reficiendosque hominum animos adiumentum quoddam afferre credebantur. Quemadmodum uero illud ludorum genus non parum obscuritatis tantum non in uniuersum in se continet; ita Musices in primis studio ad recreandos demulcendosque sensus maxime usos fuisse certo intelligimus. Etenim S. scriptura teste, Exod. XV. 1. 21. I. Chron. XVI. 9. Ps. XXVII. 6. XXXIII. 3. etc. ueteres hebraei Musicam, tanquam diuinum quoddam animorum excitandorum instrumentum non solum bene sapienterque ad uulgares usus adhibebant, sed etiam ad erigendas bonas mentes, easque multis calamitatibus infractas confirmabant excitabantque, ut Deum, partim auctorem conseruatoremque sui, partim remuneratorem benignissimum, partim patrem indulgentissimum meritis concelebrarent laudibus. Quae oblectamenta successu temporis, non obscuris quoque indiciis in aulas regum recepta fuisse ex II. Sam. XIX. 35. et Koh. II. 8. patet. Tanto igitur minus caussae esse uidetur, cur de Musica priuatorum etiam hominum et non inusitata eorum exinde oblectatione, nimis scrupulose dubitemus. Extant profecto non contemnenda hujus rei hinc inde in sacris litteris testimonia, quae nobis id persuadeant e. g. Amos VI. 5. Es. V. 11. 12. XXIV. 8. quae excerpere non uacat. Inter haec ergo aliaque ludorum genera, quae olim inter iudaeos obtinuisse uidentur, non infimum, mea sententia, locum sibi uendicant *Choreae*, quales olim usitatissimae fuisse animaduertuntur. Quas in praesenti constitutum est, paulo fusius copiosiusque pro instituti nostri ratione pertractare.

§. II. De choreis igitur ueterum hebraeorum commentaturis ante omnia inquirendum est in uaria nomina, quibus eadem cum in V. T. et N. T. tum uero etiam LXX. ut uulgo uocantur, Interpretibus aliisque scriptoribus graecis gaudent. Quantum quidem ad nomina, quibus Choreae in V. T. insigniuntur, attinet, non admodum pauca eadem esse deprehendimus. Usitatissime omnium occurrit vox מְחֹרֵי, cujus tertiae radicali, accedente incremento, quoniam non solet Dagesch forte imprimi, radix ejus ge-

nuina חוה esse censetur. Quo etiam in significato radix ipsa Ps. LXXXVII. 7. et Iud. XXI. 21. atque 23. occurrit: etsi sint, qui a cognata radice חלח, si nomen in primis חלח tibia ab eadem deriuatum spectes, originem suam ducere existiment. Vnde porro, quoniam חלח ui propriae natiuaeque significationis suae penetrationem cum perforatione et κενωσιu seu euacuationem secundum *Stockianam* Clauem Linguae S. denotare arbitrantur, deriuant nomen מחולות, choreasque dici censent, partim, quia coetu quodam hominum, in quorum intimos animi recessus Musices suauitas sese insinuauit atque penetrauit, constant; partim etiam, quod, cum saltamus, maiori impetu in terram penetramus, eandemq;, eleuatione pedum facta, euacuamus. Quae tamen nimis longe petita anxieque excogitata uidentur, multoque adeo uerisimilius esse censemus, eas a progressu et protrusione, qualis *in partu edendo* locum habet, et *uiscerum motu* uniuerso *peristaltico* seu tonico, ita appellari: qualem motum choreae uel oculis spectantium, praesertim serpentino progressu institutae subjiunt. Deinde quoque saltationem nomine רקרק expriment, quod generatim motum, qui modo huc modo illuc fit, denotat; speciatim uero et accuratissime omnium de saltationibus seu subsultationibus potius animalium maxime proprio sensu usurpatum deprehendimus. Ita enim de arietum saltibus, ad quorum instar montes exultaturi sunt Ps. CXIV. 6. et de uitulorum, qui posterioribus nonnunquam pedibus homines petunt, motibus, quales sensu omnino sublimiori cedris adscribuntur, Ps. XXIX. 6. dictum inuenitur: Transfertur autem ad homines, qui gestibus externis sublatique in altum corporis motu laetitiam animo conceptam testationem hoc quoque modo reddere allaborant. Cujusmodi laeti animi externa signa I. Chron. XV. 29. edita legimus, quippe quo loco de *Dauidis* arcam Dei in urbem suam deducentis saltatione eadem vox adhibetur coll. Job. XXI. 11. Eccl. III. 5. Vnde quid de loco Koh. paulo ante citato, si quando ad choreas hinc probandas, ut fit, adhibeatur, habendum sit, euidentissime apparet; cuius alia quoque, quae leguntur illic asserta, ad eas hinc defendendas minime quadrant: etsi uanitatem actionum prae gaudio exiliendi perinde ut lugendi de rebus

rebus caducis hinc confirmari egregie pateat. Porro, quanquam rarius, כרר quoque occurrit, et quidem participium in Piel II. Sam. VI. 14. et 16. idque eadem occasione jamjam commemorata, qua *David* summam animi uoluptatem de arca Dei feliciter recuperata stabilique loco collocanda usurpatur. Praeterea extant quoque uoces שחק et צחק, quae una eademque uox est, nisi quod ש et צ litterae unius organi, uti notissimum est, facile inter se alternent. Quamuis uero uerbum hoc generalem plerumque ludendi notionem habeat, hanc tamen specialem quoque sustinere significationem, constat ex luculento satis, ut arbitror, loco Exod. XXXII. 6. Vbi uox eadem צחק statim ψ. 19. explicatur sequentem in modum: *Et uidit (Moses) uitulum et Choreas.* Simili quoque ratione *David* ob restitutam sibi arcam laetissimus I. Chron. XIII. 8. saltasse censendus est, non minori animi tranquillitate, quam cum eandem in pristinum consuetumque locum reposuit I. Chron. XV. 29. His denique iungimus ננח, quod proprie motum in gyrum Ps. CVII. 27. atque inde subsilire, saltare, tripudiare prae gaudio significat I. Sam. XXX. 16. et, quoniam homines festis maxime diebus, quod infra luculentius patebit, laetitiam mente conceptam choreis identidem testari solebant, denotat quoque: *festum diem agere, feriari.* Num uocabulum ננח, quod de *Dauid* II. Sam. VI. 16. usurpatur, huc quoque referre debeamus, non sine causa dubitari potest. Etenim significatio huius uerbi ex loc. paulo ante laudato et cum Gen. XLIX. 24. collato difficilime euolui atque illustrari potest, ita, ut notio saltandi locum obtinere queat. Accedit, quod et LXX. uocem bis tantum II. cc. occurrentem diuersis uocabulis transtulerunt. Locus certe Gen. XLIX. de extensione brachiorum commode intelligendus est, neque etiam dubitamus, quin significatus extensionis in II. Sam. VI. 16. bene conueniat: Quum enim laeti hilaresque existimus, haud raro contingere solet, ut animi nostri gaudia, uti aliis externis gestibus, ita quoque manuum extensione uel projectione brachiorum testificemur. Conferri hac de re possunt *Gussetii Commentarii Linguae Hebr.* cuius ad hanc uocem obseruationes, quae expendantur, dignissimae sunt. Vt alios idem sentientes omittamus.

§. III. Consideratis diuersis uocabulis , quibus in V. instrumento Choreas gaudere uidimus , iam eas quoque , quae in Nouo T. et LXX. Interpr. occurrunt , breuibus perpendemus. In N. T. obuium est uerbum ὀρχεῖσθαι saltare Matth. XIV. 7. XI. 17. Luc. VII. 32. Marc. VI. 22. idemque Eccl. III. 5. usurpatum est , alibi uero etiam χορός Luc. XV. 23. legitur. Pluribus uocabulis utuntur LXX ad exprimendas saltationes. Praeter uerbum enim ὀρχεῖσθαι occurrit παίζειν , quod aequae atque קנש significatum saltandi interdum prae se ferre indubitato constat ex Exod. XXXII. 6. coll. cum ejusdem cap. 19. Legimus uero idem I. Chron. XV. 29. coniunctam cum ὀρχεῖσθαι ; quae tamen duo uocabula non plane συνωνυμικῶς hic poni censenda sunt. Prius enim , scilicet ὀρχεῖσθαι , proprie significat commotionem manuum et pedum , qualis in exiliendo locum habet , teste *Eustathio* , praestantissimo *Homeri* scholiaste ; cum quo significato quam optime consentit hebraicum קק , de quo supra §. II. egimus. Posterius uero decentem concinnamque membrorum compositionem uariationemque multiplicem tanto probabilius connotare uidetur , quanto luculentius hebraeorum indolem ad affectus maiori nisu demonstrandos atque actionem uberiores a natura sicciorique coeli et corporis temperie informatam esse constat. Ut proinde , quae Cl. Vir , *Hermannus ab Hardt* Diff. de Accentuatione annotauit , ad gestum et totius corporis agitationem in saltationibus etiam applicare liceat. Compositum ejus προσπαίζειν idem plane denotare discimus ex Hiob. XXI. 11. ubi in hebr. textu קק extat. Accedit hisce uerbum ἀνακρούεσθαι II. Sam. VI. 14. et 16. bis repetitum , cuius simplex κρούω impulsionem designat , praepositione uero ἀνά , quae repetitionem connotat ejusdem actionis , adjecta , iteratam frequentatamque impulsionem. Quae affectio corporis apprime genio hebraeorum affectibus frequentioribus ardentioribusque nimium quantum indulgenti eosque etiam foras proferenti respondet , uti jam obseruatum est. Exinde uero jam porro ratio patet , cur antecedenti uerbo ὀρχεῖσθαι subiectum sit ἀνακρούεσθαι , ad laetitiam nimirum *Davidis* plenius exprimendam. Ps. XXX. 12. nomen χαρά extat
atque

atque hebr. **לחן** ita translatum est ; de quo nihil est , quod moneamus , quum manifestissime per Synecdochen Generis pro Specie id esse adhibitum appareat. *Συναγωγή* uero pro coetu saltantium sumpta , quae uox extat Ier. XXXI. 13. ratione denominandi a multitudine congregatorum petita , tanto minus attendenda est in praesenti , quia pro actione adjunctum seu subjectum potius exprimi nemo non intelligit , idque per compendium , ut simul hebraicum **לחן** una hac uoce simul comprehensum sit. Aequè raro , ut antecedentia , inuenimus participium *ἐμφρανόμενοι* Pl. LXXXVII. cui in hebraico textu respondet **לחן** *ad tibiam saltantes* , ac tripudiantes.

§. IV. Alios si conferamus scriptores graecos, eosque profanos, occurrunt quoque non pauca uocabula, ad saltationem exprimendam hinc inde adhibita; de quibus tamen, quia ad institutum nostrum non exacte pertinent, paucis agemus. Sic uerbum *πηδαίω* usurpatur alias de aqua saliente, at frequentius de subsultatione, ut in illo *Sophoclis* in *Ajace* *πηδαῖν πεδία* pro *κατὰ τὰ πεδία* saltare per campos: quae significatio in Compositis quoque locum habet. Neque minus *σκιρτᾶν* eundem habere significatum discimus ex *Herodian.* Lib. IV. cap. 11. §. 5. ubi haec extant uerba: *πρὸς τε τυμπάνων ἤχους ἐσκιρτῶν ἐυρύθμως* h. e. ad tympanorum sonum apte saltabant. Ita *Aristophanes* in *Plut.* *ὀρχῆσθε καὶ σκιρτᾶτε καὶ χορεύετε*, tripudiate, saltate et choreas agite. Quod *σκιρτᾶν* alioquin in sacris quoque litteris de sola exultatione v. g. de Iohanne Baptista, matris utero adhuc incluso, reperitur usurpatum. Neque alio sensu adhibitum inuenimus *σκαίρω*, a quo *σκιρτάω* descendit, apud *Homerum* in *Il.* Σ. 572. *μολπῆ τ' ἰϋγμῶτε*, *ποσὶ σκαίροντες ἔποντο* h. e. Cantu sibiloque pedibus tripudiantes sequebantur. Quo loco vetus Scholiastes participium *σκαίροντες* explicat per uoces idem significantes: *κινούμενοι, σκιρτῶντες ἢ πικνῶς κινούμενοι*. Admodum etiam frequenter usurpant graeci scriptores uerbum *χορεύειν*, choreas ducere v. gr. *Herodianus* Lib. V. c. 3. §. 16. *ἱερουργῶντα δὴ τούτον περὶ τε τοῖς βωμοῖς χορεύοντα κ. τ. λ., ἐπέβλεπον οἱ στρατιῶται*. Hunc sacra celebrantem chororumque circa altaria instaurantem &c. inspectabant milites

similiter *Isocrates* in *Areop.* phrasi utitur : χορεύειν ἐν ἰματίοις χρυ-
 σαῖς : uestibus aureis indutum tripudiare. Forte et alia reperiun-
 tur alibi : quae, quoniam plenaria recensione persequi non necesse
 in praesentia habemus, missa jam facimus, atque ad causas ducen-
 darum apud Hebraeos chorearum penitus considerandas nos conuer-
 timus.

CAP. II.

§. I.

Dici non potest, quam aptae accommodataeque fuerint Cho-
 reae, eae uidelicet, quas more receptas justo olim ordine
 obseruabant, ad excitandos hominum animos pietatemque
 Deo rite approbandam. Quae consuetudo tantopere usitata fuit, ut
David Pl. CL. 4. praeter alia cultus diuini, ut decet, peragendi in-
 strumenta, mentionem quoque chorearum injecerit : *Laudate eum,*
 inquit, *tympanis et Choreis.* Et profecto, si diuinarum littera-
 rum caeterarumque hebraicarum rerum monumenta consulamus,
 non pauca deprehendemus uestigia, unde colligere possumus, iudae-
 os olim in gaudiis publicis, iisque omnino solemnioribus, hilaritatem
 suam nulla re alia frequentius, quam saltatione et tripudiis, exprime-
 re consueuisse. Ad exempla in Scripturis sacris obuia quod attinet,
 referendus huc est locus *Exod. XV. 20.* quo *Miriam*, Prophetissa,
 tympano instructa, multaeque aliae mulieres choream ducentes, et
 quidem in eiusmodi causa, ubi cultui religioso summi Numinis sine
 dubio uacandum erat, prodisse in medium leguntur. Occasionem
 enim, quemadmodum ex praecedente cap. XIV. patet, solemniori
 huic actui praebuit admirandum Dei, quod *Israëlitis* in *Pharaone*
 demergendo praestitit, auxilium. Quam immeritam Dei benigni-
 tatem, quum Prophetissa, et reliquarum feminarum coetus sincera
 pietate concitus, celebrare grataque mente quasi compensare uellent,
 choreas in honorem Dei, apparatu Musico carminibusque sanctis adhi-
 bitis, institutas esse l. c. condocemur. Eadem quoque ratione *Da-*
uid animum suum in diuina bonitate singulari modo acquiescentem
 diui-

diuinaque *αὐταρχεία* a Spiritu S. repletum, tripudio sancto significauit II. Sam. VI. 14. quum arcam, tanquam pignus diuinæ gratiæ, in urbem suam deduxit. Conferatur *Io. Clericus* ad hunc locum, ubi Choreas, ueterum sententia, ad cultum quoque diuinum referri annotatum uideas. Huc referremus etiam Exod. XXXII. ubi memoriam libertatis ab Aegyptiorum uiolentia uindictæ coll. 4. et 8. choreis quoque celebrare populus inde nuper eductus instituit, nisi cetera momenta, diuinis legibus contraria, uitulul nimirum ex auro conflatus, contra Exod. XX. 4. et refractaria populi Israelitici indoles, aemulatione Aegyptiacorum morum demonstrata (Act. VII. 39.) easdem Deo inuisas reddidissent. Illud tamen hinc colligitur, sacras huiusmodi exultationes in hac gente iam ante usitatas, atque hinc quoque in presententi indololatriæ cultu, etsi praepostere, adhibitas esse. Secundo cognoscimus ex sacris litteris, ueteres hebraeos, quum hostes, diuino auxilio, superassent, choreis quoque usos esse. His enim beneficiis quum a Deo affecti essent, admodum frequentes uictoribus obuiam iuisse constat, eosque praeter alias laetitiae testificationes saltationibus excipere consueuisse Scripturae S. monimenta subinde commemorant. Non obscurum et primum quidem huius rei uestigium inuenimus Iud. XI. 34. memoriae mandatum. Etenim cum *Iephtab*, hebraeorum Iudicis titulo insignitus moderator, ab *Ammonitarum Rege* ad arma capeffenda impelleretur, atque a Deo, Israelitis optime tunc cupiente, ita adiuuaretur, ut insigni uictoria eorum superbiam coërceret; filia eius, de patris uictoria certior redita, obuiam eidem progrediebatur, magnoque hominum *et feminarum quidem, ut circumstantiae docent*, comitatu stipata, saltationibus laetitiam testabatur. Quod quanquam satis clarum sit exemplum, tamen luculentius adhuc testimonium, extat I. Sam. XVIII. 6. 7. ubi *Dauidi* inprimis, qui Goliathum deuicerat, magna feminarum, undique prae laetitia congregatarum, aut concurrentium copia, quae, quasi gratulabundæ, in honorem eius duxerunt choreas, adfuisse, atque inter saltandum fortitudinem uictoris praedicasse dicitur. Nec dubium est, quin saepius ita euenerit, tametsi alibi non facile huiusmodi epinicii, ad hunc modum decan-

tati, Spiritus Sanctus hac ipsa de causa, quod trita res ea omnibusque cognita esset, meminisse necessarium existimavit.

§. II. Harum laudabilem usum, qui partim directe, partim indirecte ad gloriam diuini Numinis sese referebat, tempore etiam seruatoris nostri *Jesu Christi*, adhuc integram apud nonnullos cordatoris indolis homines extitisse probamus ex Luc. XV. 25. Et enim *Christus* ibidem beatorum gaudium de impiis, qui resipuerant, expressurus, eosdem nobis ob oculos ponit sub imagine patris, de filii sui, deperditae olim mentis, reditu ad meliorem frugem maxime laeti. Vt uero auditoribus animi sui sensa clarius explicaret, per Synecdochen speciei pro genere nominatim Chorearum, tanquam exempli sanctae laetitiae, mentionem iniicit. Unde, quoniam comparatio sanctae beatorum, de quibus antea §. 7. actum est, laetitiae cum sancta hominum eo tempore uiuentium laetitia aptior adhibita haud legitur, patet, inter Christum et auditores eius de sancto tum temporis chorearum usu iam conuenisse. Eamque ob rem *Rudolphus Gualtherus* in homiliis ad h. l. *Nemo lasciuas et petulantibus, inquit, saltationes animo concipere debet, quae hodie chorearum et chororum nomine palliantur. Longe alia enim fuit horum ratio apud ueteres. Et paullo post: Itaque pro illorum temporum ratione Christus loquitur et per concentum illum et choros laetitiam credentium adumbrat, quae ex diuinae bonitatis consideratione nascitur etc.* Sicut autem nihil adeo bonum est, quod non incremento temporis ab integritate sua degeneret; ita quoque cum Choreis res sese habet. Exemplum ea de re extat Matth. XIV. 6. ubi filia uxoris *Herodis*, occasione natalis diei (qui Iohanni lethalis erat) patris, praesentibus multis grauibusque uiris, iam tunc impie etiam saltasse, gestuumque concinnitate uarietateque lasciuiae *Herodis* beneuolentiam sibi comparasse legitur. *Lightfootus* equidem in Hor. Talmud. ad h. l. eam excusat, non tam ex leuitate, quam ex more gentis, in demonstrationem scilicet laetitiae ob celebritatem diei id factum esse, ratus. Hinc pergit l. c. Non ergo *Herodem*, inquit, tam captauit gestus aut motus puellae saltantis, quam animus aut effectus, quod sc. ea honorem istum erga diem eius natalem amoremque et uenera-

nenerationem erga ipsum ita demonstraret laetitiamque de eius uita et salute. Verum hanc interpretationem regulis bonae exegetice parum respondere facile probamus. Extra controuersiam namque positum est, duo in primis obseruari in hac saltatione, quorum alterum aequae atque alterum propensam Herodis uoluntatem saltatrici conciliare poterat, demonstratio scilicet honoris in diem eius natalem et gestuum parum pudicorum multiplex variatio. Id quod patet ex generali Euangelistae loquendi formula: ἡ θυγατὴρ τῆς Ἡρωδιάδος ἤρесе ἰσὶν Ἡρώδῃ: id quod non tantum de intentione, verum etiam de gestibus omnique corporis habitu intelligendum esse facile constat. Quum igitur praeter rationem alterum horum, quae Euangelista coniunxit, separet *Lightfootus*, interpretationem eius parum esse solidam cuiuis patebit. Vnde etiam factum est, ut plerisque actio haec non solum propter effectum consequentem *Iohanni* in primis funestum, sed ipsam quoque indecori gestus repraesentationem male audiat. Quanquam forte ad institutum nostrum parum referat, hoccine an illud tueri uelis; praesertim ubi huiusmodi tripudia ex profanis causis instituta, animo certe non puro agitata, plus damni quam commodi attulisse hinc ex plerorumque mente colligi possit.

§. III. Euolutis ex sacra Scriptura testimoniis, genuinum saltandi usum demonstrantibus, ad alia nunc rerum hebraicarum monumenta accedimus. Exinde itaque anniuersariis praecipue festis solemnitatibus easdem in usu fuisse probabiliter colligimus ex Deut. XVI. ubi ψ. 10. laetitiam quamuis, uoluntati diuinae tantummodo alias non repugnantem, festis diebus *Pentecostes*, et ψ. 14. etiam Tabernaculorum declarare hebraei iubentur. Saltationes autem, utpote praecipuum laetitiae testandae instrumentum, generali hac loquendi ratione, tantum abest, ut exclusas statuamus, ut potius longe probabilius easdem cum aliis gaudii declarationibus coniunctas fuisse existimemus. Idque non prorsus obscure colligi posse uidetur ex radice יין, quae locis laudatis extat, et proprie, ut supra Cap. I. §. II. annotauimus, de motu in gyrum coll. Es. XL. 22. et Prou. VIII. 27. usurpatur. Auctor *Aruch* seu *Lexici hebraeo-Talmudici* de Chagi-

ga Pentecostes : Vox **הנה**, inquit, tripudiationem denotat et plausum prae gaudio : Lingua Syriaca **הינה**. Et sic in scriptura. Atque ab hac radice est, quod edunt, bibunt et tripudiant. Confer, si placet, *Lightfootum* in Hor. Talmud. ad cap. XV. 25. Marci. Quid igitur obstat, quo minus hebraeos ueteres, eosque pios, quum Pentecoste celebraretur, uti aliis hilaris animi signis externis, ita tripudiis praecipue laetissimum suum de beneficiis diuinis, cuiusmodi messis hoc tempore finita erat, animum testatos esse credamus? Solemnitas certe illa, quam in *primitiuis* Deo offerendis et ad templum eius inter tibus praecinentes adducendis adhibebant, ita comparata est, ut uel exinde occasionem eo tempore laetandi saltandique ipsis non defuisse uideamus. Atque haec de Pentecoste, collato *Lightfooto* in *Dec. Chorogr.* Marco praemissa cap. IV. §. VI. et *Hottingero* ad *Godvvinum* Lib. VI. c. II. §. XI. quae tamen fatemur, paullo obscuriora sunt. Certius uero de die *Tabernaculorum festo*, quo nihil laetius ex hebraeorum sententia excogitari potest, saltandi consuetudinem in eo quam maxime uiguisse constat. Diserte enim in *Tr. de Tabernac.* cap. V. §. 4. legitur : *Pii et homines peritissimi saltabant coram spectatoribus cum facibus lucentibus, quas in manibus habebant, et dicebant coram illis uerba canticorum et laudis.* Vbi porro, quod in templo id factum sit *atrioq*, nominatim mulierum, praecipuam considerationem meretur, et a Iudaeis hanc panegyrim inter sacras quoque numeratam esse haecenus sufficere potest. De origine enim, de qua nuper quaedam Cl. Vir, *Io. Gothofredus Lakemacher*, commentatus est, non possumus nunc esse solliciti, qui de consuetudine potissimum iudaica, undecunque orta, differimus. Neque minus etiam *die expiationum* finito saltasse hebraeos constat ex testimonio *Theodoret* a *Relando* *Antiqu. Hebr.* P. IV. c. VI. laudato : *Iudaei eo die non sunt uultu tetrico sed rident et ludunt et choreas agunt* (*χορεύουσιν*) *et proteruis uerbis et negotiis indulgent.* Quae, ne uideantur male intellecta a *Theodoro*, alio adhuc, eoque domestico, confirmamus testimonio ex *Tr. de ieiuniis* cap. IV. §. 8. ubi : *Non fuere Israelitis, inquit magistri, tam festiui dies, quam quintus decimus mensis Abh et dies expiationum, quia illis ipsis diebus*

luctu publico transacto, *uirgines Hierosolymitanae egrediebantur inque uineis saltabant.* Has uero saltationes initium cum caeteris laetitiae significationibus habuisse arbitror post praeterlapsum, quod post finem undecimi et decimi diei mensis Tisri intercedit, temporis spatium Leu. XXIII. definitum. Quum enim uesperae initium incidat in finem nonae horae diei, probante illud Relando P. III. c. VI. §. 16. Antiqu. hebr. facile fieri potuisse censeas, ut die adeo sancto, et sine omni laetitia celebrando, saltare potuerint hebraei. At enim uero, quum ex more consueto iudaei ad occasum solis ab omnibus omnino negotiis et oblectamentis abstinuissent perhibeantur, uerba haec ex *Tr. de ieiuniis* citata, uel ipsis, qui hodie uiuunt, testibus Hebraeis, parum considerate posita uidentur, quum choreas aliquis, ipso etiam expiationis die non plane finito, usitatas fuisse iure meritoque hinc colligere possit: Nisi noctu forsitan eas abiisse in uineas ibidemque saltasse parum probabiliter existimes. Quod uero die prorsus exacto animum uario laetitiae genere refecerint, testatur Relandus loco supra adducto Antiqq. Hebr. P. IV. c. VI. §. 3. qui *exacto die sc. Expiationis, uesperam et noctem cum amicis hilarem agere et Pontificem M. et alios* diserte scribit. Cui asserto non parum roboris conciliamus ex *Tr. Ioma* cap. VII. n. 4. edit. Surenhus. ubi expresse magistri: *Comitabantur*, inquit, *eum* Sacerdotem nempe summum, *ad domum suam. Ipse uero conuiuium parabat amicis, quando in pace exierat e sanctuario.* Qua occasione, uti uaria laetitia se recreauerunt, ita Choreis etiam eosdem sese oblectasse non est, cur sollicitate, uel disputemus, uel dubitemus; quoniam XVum diem mensis Vti, quo memoria finitae mortis poenae, egressis ex Aegypto et refractariis deinceps inflictae, reolebatur, solemniter hisce ludicris oblectationibus, ex iudaeorum sententia, destinatum fuisse ad scopum nostrum sufficere potest. De *Paschate* equidem nihil huc usque commemoratum huiusmodi animaduertimus. Quoniam uero inter *Hilaria* primum erat, in eo quoque ordinarie choreas esse frequentatas uero nobis non absimile uidetur.

§. IV. A solemnitatibus ordinariis ad extraordinarias uenimus. In quibus primum *nuptiarum* mentionem faciemus choreas-

que ibi maxime frequentes fuisse demonstrabimus. Quamquam enim de uetustis moribus parum superfit, si a septem diebus laetitiae continuatae, aenigmatum propositorum exercitio et similibus, in *Simsonis* historia enarratis, discedas; non tamen credibile est, in his quoque solemnitatibus laetitiae testandae id creberrimum in hac gente exercitium omissum esse. In Talmudicis certe monumentis, nominatim in Kethubh. fol. 17. (a) non tantum Rabbinorum in nuptiis saltantium fit mentio, sed etiam singulare quoddam *R. Iudae f. Elai et R. Samuelis f. Isaaci* commemoratur artificium; quo factum sit, ut inter saltandum alter, *sumto ramo myrti coram sponsa saltarit*; alter uero **חלה** h. e. *uti Rasconi explicat, tribus ramis ita tripudiasse dicitur, ut uno eorum ac deinde caeteris subito in sublime iactatis, hunc et statim etiam alterum, tertiumque decedentes uelocissime manu exciperet, eosque iterum iterumque, dum cepit eos, proiiceret atque reciperet.* Recentiori uero aetate tritissimas esse in nuptiis iudaeorum choreas testis est *Buxtorfius* in Synagoga cap. XXXIX. *Iocis hisce, inquit, peractis, tum demum uera coena instruitur, laeti admodum sunt et parum de hierosolymis cogitant, saltant et choreas agunt, ut omnes, quibus id uidere contigit, norunt, et seqq.* Quin easdem uel ipso sabbatho, is si calus contigerit, haud prohiberi persuasum iudaeis esse idem testatur cap. XXXIX. *Si sabbathum in nuptias incidat, aiens, magno honore sabbathum afficere se credunt, si strenue saltauerint.* Equidem inter hebraeorum praecepta prorsus contraria huic consuetudini lex occurrere uidetur in

דמנ R. Mosis Mikkozzi: *Non currendum, nec saltandum sabbatho.* At enim uero, quae inuicem sibi repugnantia putes, haud difficulter ita conciliari posse uidentur, ut priscis quidem temporibus easdem omnino interdictas; progressu uero temporis, quum morum integritas paullatim sese inclinaret, easdem quoque ad honorem coniugii quam maxime amplificandum, tanto facilius in consuetudinem abiisse arbitremur, quanto certius inter dies hilaritatis sabbathum referri et coniugium omni laetitiae genere cohonestandum esse Iudaeos statuere, uel experientia quotidiana constat. Pari enim

ratione

ratione modum ipsum choreas agendi, interiecto aliquo temporis intervallo, sensim a pristina sua integritate multum descivisse paullo post ostendemus. Deinde, aduentante Messia, a quo omni bonorum caducorum genere se cumulatum iri putant, Deum illis choreas, tanquam singulare beneficium, concedere credunt. Sic in Massechet Taanit legimus: *Faciet Deus chorum pro iustis, et ipsemet sedebit inter eos in horto Edenis.* Rectius huc referri queunt narratiunculae, quas ex R. *Beniamin Tudelensi* eiusque itinerario excerptas *Hottingerus* dedit in Cippis hebraicis, ubi saltasse iudaeos legimus, quum quotannis convenirent ad sepulcrum Mardochoaei eiusque ibi memoriam redintegrarent. Ita enim Auctor *ex versione l'Empereur*: *Toto illo tractu congregantur (iudaei) die Purim eoque proficiscuntur ad sepulcrum eius, cantica dicentes et encomia cum tympanis et choreis laetantes et gaudentes etc.* Cuiusmodi etiam illud exemplum est chorearum, quas in honorem defunctorum institutas esse in iisdem monumentis hebraicis iam laudatis p. 30. habetur.

§. V. Vtrum in aliis, praeter eas, quas adhuc recensitum iuimus, solemnioribus congregationibus festisque diebus, usa sit gens hebraea, iisdem etiam corporis motibus; illud, quum et hebraeorum et aliorum ea de re testimonia nos deficiant, certo affirmare non possumus. Si tamen, quid, nostra sententia, ad veritatem propius accedat, expromendum sit, ab eorum, qui id affirmant, partibus nos stare non diffitemur. *Jeremiae* equidem cap. XXXI. 13. chorearum ab hominibus, qua sexum et aetatem inter se diuersis, agitatarum mentionem fieri nouimus, ita tamen, ut laetitiae causa non clare exprimatur, sed generatim hilaritatis demonstratae indicium commemoretur. Ex hoc ipso uero uaticinio non in solemnibus tantum, sed etiam priuatis, praeter nuptias, laetandi causis et casibus u. g. in uindemia, messe item finita, perinde uti occasione regum per unctionem inauguratorum, aliisque, tam communibus, quam propriis etiam felicitatis oblatae celebrationibus, easdem locum habuisse clarissime conficitur. *Generatim enim loquitur, atque causam peculiarem nullam nominando multifarias fuisse et fore impostherum, phrasi ex iudaeorum antiquis moribus desumpta, non*

obscure innuit. Quare etiam non adeo necessarium esse ducimus, ut singularibus illud exemplis, hinc inde ex libris sacris et profanis iudaeorum collectis, comprobemus. Vindemiae certe ea tripudia fuisse subiuncta Liber Iud. cap. IX. v. 27. haud obscure demonstrare videtur, cum quo Es. V. 1. sq. IX. 3. XVI. 10. etc. comparari poterunt; quemadmodum et de caeteris nonnulla hinc inde uestigia haud contemnenda occurrunt. Imo uero de consecrationibus uinearum res tam clara est, ut Aben Esra in Comm. ad Deut. XX. 6. uocabulum *חֲבֵר* quod uulgo *profanationem* reddunt, per *choreas ductas* explicet et *more saltandi uineas inauguratas fuisse* rectissime, si quid iudicamus, doceat. De *Therapeutis* equidem in *Philome* quaedam leguntur, choreas in congregationibus suis post epulas finitas ducentibus. At uero, cum multa sint alia, quae de hoc hominum genere in controuersia adhuc uersantur, in sequens caput ea reiicere consultius esse arbitramur. Quae uero de saltationibus ipsius Numinis sanctissimi, aut angelorum cum feminis piis, scilicet cum Eua aliisque sanctis Patriarcharum uxoribus, nugantur iudaei, digna non sunt, utpote fabulae manifestissimae, quae in censum nostrum ueniant. Quae nugamenta ipsi quoque iudaei non omnes probant. Quorsum multo magis dubitamus referre, quae homines illi, rerum terrenarum amore capti, ad sublimiora et coelestia quoque gaudia transferunt, futura insuper spectantia et genium hominum mente corruptorum arguentia. Hoc tamen facere non possumus, quin addamus, uerosimile nobis uideri, in solemnitatibus quoque Academicis et scholasticis saltandi morem olim, sed degenerare forte iam aeuo, receptum esse, eamque ob rem, antequam finem huic capiti faciamus, coniecturam, quam de solempni ritu Doctorum inter hebraeos renunciandorum cepimus, addere placet. Etenim hac quoque solemnitate chorearum usum non infrequentem fuisse conicias ex Tr. cit. Ketubhoth fol. 17. Ibi enim, cum uariae formulae in choreis cantatae recensentur, inter eas refertur etiam illa, quae in honorem eorum, qui honoribus summis, siue Rabbinicis, ornabantur, recitari consueuerat. Sic enim l. c. Talmudistae: *Quando ordinabant, inquit, Rabbinus R. Sirah, cantarunt in eius honorem hoc modo: Non*

stibio,

stibio, non fuce, non colore alio notatus est magister siue Doctor noster, sed gratiosus instar capreae. Quum ordinarent Rabbini nostri R. Immi et R. Ase, cantarunt de illis hunc in modum: Quisquis talis est, quisquis huiusmodi est, eum ordinate nobis; non ordinate nobis, neque sarmentitium, neque stramineum etc. Alii uero dixerunt ad eum (contradicentes nimirum ita cantatum fuisse) non ordinate nobis, qui sit ex numero iniuriosorum, aut impolitorum inciviliumque, et reliqua. Sed satis de causis saltationum publica priuataque occasione celebratarum dictum censemus. Ad modum ritumque earum considerandum iam ut nos conferamus, ordo constitutus postulat.

CAP. III.

§. I.

Ad caput itaque rei ut ueniamus, Choreasque, uario respectu habito, consideremus, partim nostri nos instituti ratio, partim rei dignitas et usus denique huius consuetudinis abususque ex hebraeorum moribus cognitus efflagitant. Neque uero facilius id fieri posse arbitramur, quam si primum *saltationis modum* uario corporis motu constantem; deinde hominum saltantium *sexum*; porro *apparatus musici* conditionem; denique *carmina* etiam ad Musicam *cantata* euoluamus. Ut primum horum primo loco expediamus; *modum* illum non unum eundemque, sed diuersum, uel temporum uicissitudine et more, uel arbitrio etiam hominum, fuisse facile intelligimus. Vna chorearum ducendarum species erat, quum *in orbem ire* consueuerunt; quam in primis speciem uis uocis **חִנּוּ** exprimit, nostrique etiam hodierni mores referunt: Altera, quum *passibus aequalibus longe progrediebantur*, ut nostris temporibus interdum quoque a pueris puellisque fieri solet. Vtrumque patet ex luculento R. Abrahami testimonio in *Schilte haggibborim* fol. 5. b. Qui: *saltabant, inquit, mulieres, uel in Circulo, uel aequalibus passibus in longitudinem prolatis: Nam et hoc saltationis genus uocatur in Scriptura S. חִנּוּ; sicut legitur Iud. XXI.* Quibus uerbis haud dubie non semper in gyrum conuersos fuisse, sed, uel recta li-

nea, corpore ad latus conuerso, progressos fuisse, uel serpentina quadam inflexione inter saltandum processisse docet. Qua de forma tamen, quam **לרן** hebraicum confirmat, non magnopere sumus solliciti, et ad *homines* potius pergimus, qui ad easdem ducendas conuenerunt, eosque, ratione *sexus* potissimum habita, consideramus. De quibus, si testimonia, quae partim ex S. litteris, partim ex Hebraeorum monumentis petuntur, expendamus; prisco, eoque laudabili hebraeae gentis more, *homines tantum unius eiusdemque sexus communiter*, hoc est una saltasse constabit. Generatim id probamus ex Ierem. XXXI. 13. ubi noui foederis tempore, tam uirgines in gyrum actae, quam senes iuuenesque ad unum omnes saltaturi affirmantur, et *sexus* uterque, a se inuicem disiunctus, in ipso actu laetitiae, caeterum communis, extrinsecus declaratae, tam uerbis separatim et distincte expositis, quam accentibus, *utriusque sexui et aetati seiungendo seiunctim appositis*, ostenditur. Falsi enim sunt, qui per particulam **לרן** conjunctionem hominum ex diuerso genere significari, et *iunctim* seu *mixtim* hos omnes, qui nominantur, saltaturos praedici putant; quum illa potius per complexum omnium hominum non tantum possit, uerum etiam debeat explicari. Prius probatur ex Exod. XIX. 8. itemque Ps. XIV. 3. coll. cum h. l. Rom. III. 12. ubi Apostolus ipse per **παύλες** Hebraicam particulam explicat; posterius uero ex scopo prophetae manifestissime patet. Is enim in eo est, ut sanctam, quae ex salute per Christum parta cooritur, laetitiam, laetitia externa olim usitata Deoque non improbata, speciatim choreis describendis, adumbret, illasque omnibus omnino hominibus, ne senibus quidem exceptis, quos alias haec res parum mouet, communes futuras, rebus iudaeorum in melius restitutis, affirmet. Quum uero choreae, quae ex hominibus, diuerso sexu coniuncto, componuntur, Deo, propter peruersos hominum mores, parum probentur, neque unquam populo huic alias receptae legantur, nullaeque etiam aliae, quas intelligamus, supersint, quam, quae ex eiusdem *sexus* hominibus constant; recte exinde cum R. *Abrahamo*, paullo ante laudato, colligimus discimusque, *mulieres seu uirgines*, quae *separatim* nominatae sunt, *solas*, tum uero et

iuuenes

iuuenes senesque omnes seorsim h. e. sine commercio cum mulieribus, et tamen suo cunctos loco, olim saltasse, et sanctiori accensos laetitia temporibus Messiae dici exultaturos esse.

§. II. Speciatim uero *Choreas* respectu *uirorum solitarias* probamus ex notissima illa Exod. XXXII. historia: in qua *fili Israel*, et quidem soli, sine coniunctione feminarum, quarum nulla mentio fit, saltasse commemorantur: id quod patet amplius uel ex y. 27. ubi Moses supplicium quoque de uiris, neutiquam uero de feminis, Leuitas sumere iussit. Quodsi uero et feminae eodem se facinore contaminassent, paribus certe poenis affectae essent. Huic tristi exultantium actui adiungimus II. Sam. VI. 14. 16. coll. cum I. Chron. XV. 29. laetum magis et laudabilem, quo *Dauid* solus saltasse legitur, ita, ut ne minima quidem mentio feminae iniiciatur, neque etiam ulla specie fingi possit. Hinc R. *Iesaias* b. Abraham in *Schene Luchoth habberith*, quum *solitarias* uirorum saltationes magno animi affectu commendat, *Dauidis* quoque, coram Domino separatim saltantis, mentionem facit, eumque aliis exempli loco proponit. Amplius id probamus ex testimonio, quod in monumentis Talmudicis, speciatim Tr. *Ketubhoth* fol. 17. extat, huius sententiae: R. *Acha sponsam humeris suis impositam suscepit et saltauit. Quo uiso dixerunt reliqui Rabbini: Num etiam nobis ita facere licet? At respondit ille ipsis, si sponsae uos tantundem mouent aut afficiunt, ut trabs gestata, ita esto; sin minus, intermittite.* Ex quo elegantissimo loco apparet, consuetudini tunc temporis parum consentaneum fuisse, ut uiri, quum saltarent, feminas in societatem adsciscerent; ut potius ceteri, rei nouitate impulsii, num ipsis etiam idem facere liceret, ex eo quaererent. Quae, ne quis interpretetur hunc in modum, quasi solus sponsam humeris excipiendi actus parum solitus fuerit, alius consideretur locus ex Tr. *Succah* cap. V. desumptus, ubi definita uirorum in atrio mulierum, atque ipso adeo templo, festis Tabernaculorum diebus, saltantium mentio fit, feminis interea hanc solemnitatem ex podio spectantibus; ceteraque etiam omnia ita comparata sunt, ut loci sanctitas alias, nisi solitarias saltationes, non admittat. Quo factum est, ut mixtim ex utroque sexu cho-

reas ductas admodum detestetur laudatus R. *Iesaias* in *Schene Luchoth habberith* fol. 97. b. ubi parum abest, quin omne malorum genus iis, qui cum mulieribus eas ineunt, imprecetur; praecipue uero illis, qui manus earum prensant, aduersa quaeque denunciatur. Dignum autem, quod notetur, in primis est, quod *eod. Libro* f. 143. b. choreas, *quas angelos, occasione connubii Adamum inter et Euam firmati, celebrasse* perhibet, *cum iis, quales tum temporis, uel apud ipsos Iudaeos, a genuino ueterum more desciscientes, uel etiam apud alias gentes, extitere, comparat, easque, tanquam parum laudabiles ad laudabilem olim angelorum morem moderandas esse* concludit; atque adeo hoc ipso priores choreas et sanctas, innoxias certe, quas solas esse censet, *solitarias unius sexus, posterioribus corruptis ex gentis suae, de antiqua consuetudine, consensu* praefereudas docet.

§. III. Vidimus haec argumenta, unde ueteres Iudaeorum choreas respectu uirorum solitarias, consentientibus ipsis iudaeis, fuisse constat; iam id nobis negotii datum censemus, ut porro *eas* et respectu *feminarum solitarias* fuisse demonstremus. Omnium primum nobis hic id, quod *Exod. XV. 20.* describitur, ante oculos obuersatur exemplum, ubi *Miriam*, magno feminarum coetu circumdata, cum tympanis choreisque exiisse, Israelitisque, qui ductu *Mosis* Dei benignitatem carminibus ad musicam cantatis, forte etiam choreis institutis, seorsim efferebant, respondisse legitur. Neque enim necessarium est, ut cum Celeberrimo Viro, *Iob. Clerico* in *Comment. ad h. l. מלה* pro *לה* positum esse, atque ad feminas, quae *Miriam* comitatae sunt, respici putemus; cum illud maiori iure ad Israëlitas, quibus *Miriam* cum coetu sui sexus respondit, referri possit ac debeat. Luculentiora profecto cuncta sunt, si uiros, ductu *Mosis*, et feminas, ductu *Miriam*, sibi inuicem respondentes, diuerso loco et ex aduerso, sexumque alterum diuersum ab altero, inter carmina fidesque saltasse colligamus. Idem porro probatur ex *Iud. XI. 34.* ubi *filia Iepthae*, quae patri e militia redeunti, nec opinato cum choreis obuiam facta est, non nisi feminis stipata. Feminarum enim, quum deinceps mentio *ꝑ. 38.* fiat, quando eandem ad montes abeuntem comitatae sunt, quis dubitet, easdem quoque in

in priori illo occurſu ſolas ſociatas laetitiae de uictoria cum choreis comites fuiſſe? Virorum certe ne uerbo quidem iniecta eſt memoria, uti ſupra iam monuimus. Neque uero ex ſilentio tantum ſcripturae ſacrae uiros ab huiusmodi laeta corporis commotione, et quidem more conſueto, abſuiſſe concludimus; uerum etiam hinc inprimis idem euinci poſſe putamus, quod uix alias credibile ſit, uirorum occurrentium ſimul mentionem non factam, feminas item ſolas, non uero aequae uiros, dolorem ſuum de hac inopinata patris calamitate ſignificaturos fuiſſe, cum tamen tot tantisque beneficiis, ſingulari eius uirtute partis, et ipſi fruerebantur. Hiſce accedit Iud. XXI. 21. ſeqq. ubi progenies ex *Beniaminitis* reſidua puellis, quae ex urbe *Silo* ad celebrandum quendam peculiarem diem feſtum exhibant, inſidias ſtruxiſſe dicitur. Certe, uel exinde choreas ſexus diuerſi ſolitarias colligimus, quod *Beniaminitae* ex inſidiis prorumpentes acre omnino certamen cum uiris, qui choreis hiſ intererant, non potuiſſent euitare, ſi iuuenes aut uiri eo tempore adſuiſſent. Nec parum nos hac in ſententia ea, quae ſequuntur, confirmant, ubi caeteri *Beniaminitae* ꝑ. 22. commiſſa iam rapina, cum conſanguineis earum certamen aliquod metuſſe dicuntur. Quod multo magis cum uiris, qui adſent, quum rapina committeretur, futurum animo eos praeuidiſſe, eſt certe, cur credamus; ſi quidem iuuenes, aut uiri hiſ ſaltationibus interſuiſſent. Conferatur etiam I. Sam. XVIII. 6. et 7. ubi pari modo feminas ſaltante *Dauidique* magna cum laetitia aſſurrexiſſe, nulla uiri alicuius coniunctione memorata, narratur. Haec autem, quae diximus, diu ad hunc modum continuata eſſe confirmatur uberius et explicatur quodammodo, eximio illo Talmudiſtarum teſtimonio in ipſa *Miſchna* ex cap. IV. *Taanit*, th. ult. ut *Surenhuſius* reddidit, depromto, ubi: *Virgines Hieroſolymitanae*, aiunt, *exhibant inque uincis ſaltabant. Quid uero dixerunt?* Reſpond. *Intende oculos, quaero, iuuenis, ac probe aſpice, quam tibi eligas uxorem.* Hinc enim extra omnem controuerſiam, eaſdem ſolas, (quicquid ſit de die finito Expiationis, de XV. certe Abh id indubitatum eſt,) & die quidem hoc ſingulari, recens lotis atque mutatis uestibus, omnes ſaltante

tasse discimus, tum, quia uirginum tantum mentio fit, tum, quia ipsae iuuenes, ut spectatores, alloquebantur.

§. IV. Equidem *laudabilem* hanc *consuetudinem* uetustiorum, corruptis identidem hominum moribus, facile etiam, progressu temporis, *in desuetudinem abiisse* non negamus: quo tempore uero id acciderit, illud, quum idonea nobis desint testimonia, certo definire non audemus. Nostra tamen sententia uero consentaneum est, saltationes communiter ab utroque sexu celebratas non uno eodemque temporis articulo, sed *sensim pedetentimque*, ut omne uitiorum genus in uirtutis locum succedit, in morem uenisse. In primis uero, statu hebraeorum magis magisque in peius ruente, ut II. Macc. IV. 6. 7. describitur, easdem magis inualuisse uerisimile censemus. Et quanquam uix labente in peius Republica et Ecclesia Iudaeorum, reperias chorearum exempla ab historicis annotata, ingentem tamen huic mutationi paulatim inualescenti lucem accendit *Therapeutarum* seu *Essaeorum* ab **ϽΝ** sic dictorum historia, quam peculiari libello descripsit *Philo*, atque ex eo haud ita pridem Vir Cl. *Heumannus* Act. Philos. P. XVI. in compendio exhibuit. Diu equidem de iis inter eruditos multumque disputatum est, quodnam illi genus nominum fuerint, quum alii eos inter Christianos, alii inter iudaeos, alii denique inter paganos referant. Probabilius tamen inter Iudaeos esse numerandos hinc constare putant, quod *Philo* eos diserte *Mosis* discipulos appellat et, tanquam antiquiores Christo nato pridemque cognitos, describat. Quicquid uero horum sit, de choreis certe eorum ita scribit *Philo*: *Vbi omnes, inquit, consurrexere, duo chori sunt in medio coenaculo: alter uirorum, alter feminarum: cuique suus incentor praeficitur honore praestans et canendi peritia. Deinde cantant hymnos in laudem Dei compositos uariis metrorum carminumque generibus, nunc alternis, non sine decoris et religiosi gestibus, modo stantes, modo prorsum retrorsumque gradum mouentes, utcumque res postulat. Idem uero quando addit: Postquam uterque chorus (distinctus ergo hucusque, moribus antiquis,) seorsim expleuit se suis deliciis, uelut amore diuino ebrius, unum chorum faciunt promiscuum: et quae sunt*

reliqua.

reliqua. Hinc certe Therapeutas hosce et Therapeutrides non communiter, sed cum sui sexus similibus saltasse adeo clare patet, ut copiosius illud affirmare uix necessarium sit. At hac demum tempestate iam aliquando, nec tamen constanter, interdum in unum chorum coivisse colligitur, summa licet modestia etiam tunc uterentur. Vnde forte consuetudo illa successu temporis ad plures dimanavit. Quod de reliquo antiquiorem solitariarum chorearum morem attinet, tantum abest, ut solitas eas Iudaeis fuisse dubitemus, ut nec ipsis omnino paganis hominibus illum inusitatum fuisse doceat nos Euerhardus Feithius Antiqq. Hom. Lib. IV. cap. 5. qui: *Observat, ait, Eustathius, vulgo censeri apud plerosque antiquitus morem fuisse, ut viri ac mulieres seorsim choreas agitarent &c.* Sed haec obiter.

§. V. Tertio nunc loco, quando ad *musicum apparatus* nos conuertimus, quum sint Musicae hebraeorum rationes in uniuersum obscurissimae, facile praeuidemus, eundem tanto maioribus impeditum esse difficultatibus, ut, quid statuendum sit, uix certo definiri queat; quanto breuius, uel nihil omnino, de musico aliquo instrumento inter choreas adhibito ll. cc. commemoratur. Non est igitur, quod expectet B. L. plenam huius rei explanationem, sed paucis nonnullas tantum in praesentia apparatus huius musici species perlustraturis, coniecturis, quibus hebraei in choreis usi uideantur, ueniam indulgebit. Frequentissime utebantur tympano, Hebraeis *תוף* dicto: quae uox, ut sonum tympani minoris, siue manibus, siue bacillo pulsi naturalem exprimit, ita Cl. Clerico iam obseruante in Comment. ad cap. XXXI. 27. Genes. quale instrumentum fuerit, docet. De cuius figura, quando disputant, utrum nonnulla ex una tantum parte, nonnulla uero ex utraque clausa fuerint, prout ex utriusque delineatione in *Calmeti Thesauro Antiqu. Sacrar. et Profanarum* in Act. Erud. Lips. A. 1723. mens. Aug. recensito elucet, non est in praesentia, ut fusius differamus. His enim tympanis, scriptura teste, saepius usas esse feminas, quum diuinarum laudum celebratione sese oblectarent, nobis sufficit addocuisse. Sunt equidem nonnulli, qui per tympana haec non ea, quibus nostri utuntur, et quae

membrana inducta pulsataque sonum raucum edunt, sed Aegyptiorum more recepta crepitacula concussa, qualia in festis etiam usitata et a foeminis quoque adhibita fuisse, uiris succinentibus, ex *Herodoti* Lib. II. c. 60. constat, intelligi putant: uti inter Iudaeos quoque R. *Abraham* in *Schilte haggibborim* fol. 5. (b.) ed. Mant. in hanc sententiam admodum propendet. Quoniam uero haec pluribus explicare per spatii angustiam non licet, aliis hanc hypothesein animo expendendam relinquimus, et ad *alterum instrumentum Musicum* progredimur. Occurrit illud I. Sam. XVIII. 6. ubi inter laetas etiam occasiones huiusmodi, nominatim uero in **מחולות** seu choreis **שלש** adhibita legimus. De quo, quum nihil alioquin annotatum sit, et radicis solius consulenda sit significatio, eius inquisitione instituta, tribus id praecipuis partibus constituisse nec dubium esse, triplicatum quid fuisse, putamus. Qualesnam uero partes fuerint, cum non aequo certo constet, et Cl. *Clericus* ad h. l. in Comment. **שלש** per *trichorda* transferat; *Calmetus* uero pro figura triangulari habeat l. cit.; nos nihil definiens arbitrium, harum sententiarum aliquam eligendi, cuius relinquimus, et praeter tympana aut crepitacula fidibus haud dubie constantia organa ab aliis adhiberi consueuisse, pro instituti nostri ratione satis censemus, heic monuisse; delineationes uero uarias aeri incisas, quae in A. E. Lips. l. c. conspiciuntur, B. L. non oculis tantum, sed animo etiam reputandas commendamus. *A tactilibus ad Inflatilia*, uti uocantur, pergimus, inter quae *Tibiis*, etiam l. c. delineatis, uti consueuisse Iudaeos, et quidem in gaudiis etiam solemnioribus, cum constet; multo minus in choreis ductis adhibitas esse dubitamus. Quod ipsum ex Ps. quoque CXLVIII. 3. ubi coll. §. 232. et. 102. Viri S. R. D. D. *Dantzii*, uersio huius est argumenti: *Tibiis canendo laudabunt nomen eius in Choreis; cum tympanis et cythara modulabuntur ipsi*, luculentissime patet. Et quoniam, ut ex praecedente capite constat, tibias etiam adhibuerunt iudaei, quum Deo primitiua offerrent Hierosolymamque inter tripudia deferrent, coll. Tr. *Biccurim* cap. III. §. 3., tanto hinc probabilius, in ceteris quoque laetitiae publicae priuataeque actibus eas haud defuisse, concludimus.

Id

Id quod admodum præclare Ies. XXX. 29. exprimitur ; unde, ibi quoque Choreas non defuisse supra, quoad fieri potuit, probauimus : perinde uti cap. V. 12. tibia cum tympano laetis occasionibus adhiberi sueto coniungitur. Quae omnia denique praecipue locus I. Reg. I. 40. illustris, ubi, quum *Salomo* ad dignitatis regiae fastigium inauguraretur, tibiae cum ipsis choreis componuntur, clarissimis uerbis confirmat. Cuius loci ultima uerba, quibus *strepitus hominum terra fissa* non sine hyperboles Hebraeis usitatae indicio dicitur, manifestam tripudii circumscriptionem prae se ferunt, feruido iudaeorum genio apprime conuenientem. Quam sententiam quoque summe Reuerendus DN. *Praeses* huius Dissertationis in *Nucleo Rethoricae* S. §. XVI. n. 2. *Glassio* praeeunte, approbat. *Doughteuse* quidem Tom. I. *Analect.* saltationes etiam in luctu hebraeorum adhibitas esse hinc infert, et ad Matth. XI. 18. ac Luc. VII. 32. notat : *De cantu et saltatione in funebribus exequiis adhiberi consuetis non omnino incommode intelligi potest : Sic enim solebant utrumque, ut tum ad tibiae modos concinerent defuncti laudes, tum saltando exprimerent.* Recte uero refutat eundem *Petrus Zornius*, Vir Cl. *Biblioth. Antiq. Exeg.* P. VII. neque unquam probari posse saltationes in iudaeorum funeribus institutas fuisse bene statuit. Suppeterent alia plura, ex quibus elucet, neque in hoc tantum apparatu acquieuisse Hebraeos, uerum etiam *cithara, nablio, cymbalis et buccinis*, a *Calmeto* l. c. delineatis, aliisque innumeris uti consueuisse, idemque in *Tr. Succa* Talmudistas quoque comprobare, demonstrari posset ; sed cum, ut omnia fusius recenseamus, instituti ratio et chartae limites non permittant, heic subsistemus.

§. VI. *Carminum* tamen ad Musicam *cantatorum* quarto loco mentionem ut faciamus res ipsa postulat. De quibus haec pauca notari uolumus. Sicut diuersae occasiones sese offerebant, quibus iisdem uti consueuerint : ita ea etiam ad occasiones, ut sese dabant, accommodata haud dubie fuisse, de reliquo autem nihil lasciui continuisse, sed religionem et modestiam cum uerecundia spirasse, me tacente, patet. Exempla quidem ea de re in sacris litteris non ita

multa extant, nisi quod Exod. XV. illustre specimen litteris mandatum inuenimus, quod ad diuinas laudes concelebrandas manifestissime spectabat. Cui alterum illud in hominis laude occupatum I. Sam. XVIII. 6. ubi feminas fortissimum Dauidis animum extulisse ipsumque hac de causa in summum uitae periculum adduxisse perhibetur, bene haecenus respondet: ad quem locum etiam *Abarbanel* obseruauit: *Prisca consuetudine receptum fuisse, ut cantica conficerentur ad extollendam, quam monstrarint, militum fortitudinem.* Quia uero neque hinc aliud quid effici potest, quod argumentum carminum illustrare queat; praeterea etiam huiusmodi testimonia iam supra ex *Tr. Succa* et *Kethubboth* in nuptiis et academicis promotionum solemnitatibus adduximus: his missis de *forma* potius solliciti erimus. Vbi quamuis fateamur, parum certi de Musica hebraeorum eiusque compositione cognitum esse; hoc tamen asserere non dubitamus, uti totam Musicam, ita eam quoque, quae in Choreis adhibita fuerat, canticis constituisse modulatione fidium et tiliarum instructis et argutis, sed per *Antiphonas* decantari solitis: Sic nimirum, ut altera pars praecineret carminis partem, altera ex aduerso responderet succineretque prioribus, idemque adeo, quod in sacris fiebat, etiam in choreis, plerumque in choros distributis, laetitiae mutuo excitandae causa, usu ueniret. Haec certe Hebr. **ענה** utrobique semel iterumque repetitum non obscure innuit. Sed manum de Tabula. Pergendum est ad cap. IV. finisque tandem nostrae dissertationi imponendus.

C A P. IV.

§. I.

Reliquum adhuc est, ut promissi nostri memores choreas hasce ueterum hebraeorum cum nostris aliquanto diligentius comparemus. Satis equidem officio nostro uideri possemus fecisse, etiamsi ulteriorem huius rei explanationem non subiiceremus; propterea, quod rationes, eas inter se comparandi, rite ineundae, tantum non omnibus ex his, quae diximus, per se consent. Attamen, ne hac etiam in re partibus in nos susceptis defuisse uideamur, paucis

paucis quoque imbecillam eorum, qui sententiae nostrae aduersarii sunt, argumentandi rationem expendemus. Maximo igitur opere et quidem recte defenditur, omnes animi recreationes, quae Deo in re hebraeorum publica non improbatæ sunt, mentemque et corpus defatigata, uel reficiunt, uel ad alacritatem excitant, et uitio de reliquo carent, etiam hodie non improbandas, sed *per se*, quicquid sit de *caussis accessoriis*, ipsarumque personarum conditione, de quibus nunc non disputabimus, et proficuas, et subinde, ubi id circumstantiae postulant, medicinae instar necessarias esse. Atque hæcenus, neque fallere eos, neque falli arbitramur, qui pari modo de saltationum exercitiis sentiunt. Quatenus autem saltationes, *prout hodie comparatae sunt*, in numero recreationum Deo probatarum habent, non possumus, quin ab eorum sententia nos maxime alienos esse fateamur. Quodsi enim rite rationes subducamus, facillimum certe erit, ut priscam saltandi consuetudinem ab ea, quae hodie recepta est, differre intelligamus. Memorabilem eius differentiam non uno, sed diuerso etiam modo, ante oculos nobis clarissime obuersari, etiam me non monente, constat. Primo enim, ut capite præced. fusius probatum iuimus, ratione modi potissimum habita, eadem differunt a nostris, quod homines, non diuersi, sed eiusdem sexus, choreas una ducere consueuerunt. Deinde etiam singularis quaedam prærogatiua sanctitatis illas maximopere commendat; utpote, quae hac potissimum occasione, quum diuino Numini operarentur, maximam partem celebratae sacris in litteris perhibentur. Hunc uero laudabilem finem, qui ad maiores identidem progressiones in pietate faciendas referebatur, in choreis more nunc recepto ductis deficere eo minus operose inculcamus, quo magis illud quotidiana quemque experientia condocet. Imo uero neminem facile credo inuentum iri, qui dubitet, uitio contra sæpius chorearum, iam usitatarum, seu, ut hodie sese res habet, comparatarum, contingere, ut malae cogitationes, ex labe nobis connata et multis modis a plerisque confirmata oriundae, in bonos alioquin innocentesque hominum animos *multo uero magis faciliusque in eos, qui Spiritu Diuino non ducuntur*, sese tacite insinuent; quas longe facilius est, hospitio excipere, quam

quam exterminare. Quae causa est, cur in choreas hodiernas adeo uehementer inuehantur, cum nostratum permulti, tum et Reformatae ecclesiae addicti fere omnes, atque inter eos in primis *Rudolphus Gualtherus* in Hom. ad cap. VI. Matth. *Inflammatur*, inquit, *libidinis igne concupiscentia, datur scortandi et moechandi occasio, officii et conditionis suae obliuiscuntur, qui mundo mori et Deo uni uiuere debebant: accedunt sermones lasciuui, promissiones inconsideratae, amantium obtestationes et periuria, et frequentes rixae et pugnae incidunt, quas non raro caedes miserabiles comitari solent. Nec est, quod obiiciat aliquis, ista non semper fieri. Fateor enim; at uix unquam saltari dico, quin saltim aliqua fiant eorum, quae modo recensuimus. Et si nihil aliud fiat, certe concupiscentiam carnis et oculorum a Choreis (cum uanitate animi) abesse nemo sanus dixerit.* Cum quo consentientes ex Reformatae ecclesiae Theologis, et nostris etiam plures adducere possemus, si non res ipsa illis, qui contraria forte per abstractiones haud raro, in moralibus praesertim, periculosas, palam obloqueretur, atque hinc cum laruis pugnare frustraneum esse putaremus. Quae, ut tanto plenius intelligantur, conferri iubemus, quae in incomparabili Diss. Vir Excellentissimus atque Celeberrimus DN. Prof. *Schvvarzius*, Patronus noster et Praeceptor aeternum deuenerandus, ex instituto disputauit de *Abusu Abstractionum* in moralibus.

§. II. Certe, cum haec ita sese habeant, nemo non uidet, quam imbecillam argumentandi rationem, qui ab Hebraeorum exemplo nostras saltationes stabiliri putant, sectentur, et quam firmis e contrario nostra sententia nitatur argumentis. Exinde etiam, ut arbitror, inter omnes constabit, nos neutiquam id operam dare, ut eas omnes omnino e consortione humana tollendas esse censeamus. Et enim, quum omnes hominum actiones tum demum, quando ad legem relatae eidem non respondent, pro malis recte haberi possent; certe etiam choreae, si eas ad leges diuinas sancte moderemur, laudabilibus aequae institutis erunt adscribendae. Faciamus enim, unum sexum separatim ab altero choreis uacare; faciamus, eas ad sanctam Deo laetitiam approbandam institui, ut apud hebraeos id factum est; facia-

faciamus praeterea, castis etiam cantilenis homines indulgere, et ad gloriam Dei celebrandam se mutuo extimulare: quis, quaeso, adeo mente captus erit, ut easdem *h. e. ita comparatas*, ceu pestem aliquam, fugiendas deprecandasque arbitretur? Omnem eapropter argumentandi uim, quam in ceteros conferunt Chorearum Patroni, facile declinare adeoque citra sententiae suae euerfionem ipsi admittere possunt. Quibus nos uulgare illud: *Duo cum faciunt idem, non esse idem*, si modo choreae hodiernae eadem cum hebraeis dici queant, addimus. Quae denique uerbis *Martini Bucer* obfirmamus, qui Lib. II. cap. 53. de regno Christi: *Quoniam ea est humani, inquit, ingenii imbecillitas, ut seriis rebus et grauibus non semper impendere se possit, sed poscat, sicut somnum ac ceteras quietes, ita etiam quaedam industriae et studiorum utilium laxamenta, uiriumque, cum animi, tum corporis, quandam subleuationem ex iocis et ludis; tum maxime cum grauibus seriisque rebus sit satis factum.* Inprimis uero, quoniam, quatenam inter honestas animi recreationes sint referenda, et, num choreae quoque inter eas locum habeant, disputatur; ea uerba, quae praecedentia illa sequuntur, notanda arbitramur, quando: *His adiungi possunt choreae, pergit, sed puellarum piae choreae seorsim et adolescentum seorsim: et quae ad pura saltentur sanctaque carmina: idque motu casto et tripudio decente pietatem professos: qualiter saltauerunt Miriam soror Mosis et matronae Israel cum transiissent mare rubrum laudesque canerent Deo pro ea tam mirabili gentis suae ab Aegyptiaca seruitute liberatione.* Quibus idem admodum scite denique subiicit: *Cum et nostra adolescentia et iuuentus saltationibus delectetur, quare non instituantur illae et apud nos, quibus coelestis contigit per sanguinem Christi municipatus, ut ex pia sanctaque mentis de Dei bonitate existant exultatione, ad eamque ualeant etiam augendam animosque omnis pietatis studio inflammandos.* Plura, quo minus addamus, angustia spatii prohibet. Neque etiam necessarium est, uti arbitror, multa in praesentia, quae in rem nostram conueniunt, ex *Pfanneri Observat. Eccl VII.* excerpere; quum satis haecenus, quid sentiamus, quibus etiam rationibus, luculenter constet.

constet. Ac denique ad summam rei quod attinet, uel ipsi contra-
ria sentientes, in rebus dubiis aut certe periculosis *tutius esse absti-*
nere, quam periculo peccandi sese exponere, aliis uero, ne id faci-
ant, dissuadere consultum non diffiteantur. Reliquum igitur nihil
est, quam ut Tibi, Deus T. O. M. pro Tuo nobis auxilio benignis-
sime praestito decentes habeamus gratias, et, ut porro bonitatem
Tuam nobis indulgeas, assiduis Te precibus fatigemus, quo in po-
sterum etiam, et animi, et corporis nostri uires, gloriae Tuae amplifi-
candae perpetuo sacratas Tibi offeramus.

PRAECLARISSIMO ET DOCTISSIMO
DISSERTATIONIS HVIVS AVCTORI
S. P. D.
PRAESES.

Quemadmodum nunquam non, ex quo familiariter Te uti coepi, *Perdilecto*
Dn. Rösler, eas in Te uirtutes animaduerti, quibus, praeter ceteros,
illorum animos, qui iustum honestae indoli pretium statuunt, deuincire
Tibi poteras: ita maxime, queis plurimos in primis antecellis, bonarum lite-
rarum uario et quotidiano profectu, morumque probitate perquam laudabili,
cum modestia insigni coniuncta, me aliosque mei similes in dilectionem Tui pla-
ne abripuisti. Haec ergo cuncta quando praesenti hoc eruditionis specimine, tuo
studio tuaque industria elaborato, et in lucem nunc dato, confirmas, quidni bre-
ui hac Epistola, quae testimonii publici locum habere debeat, magnopere gra-
tuler? cum, qualis in posterum quoque futurus, et quam egregiam Eccl. diuini-
oti operam nauaturus sis, pignoris in modum id spondeat. Equidem pluribus ar-
gumentum hoc, quod tractasti, dilucidari potuisset, et uel *L. Iudith*, ubi He-
roina illa cum foeminis reliquis, oleagina corona redimitis, choream duxisse le-
gitur, materiam subministrasset. Sed quia de ueritate historiae, quantacunque
fuerit in adstruenda ea et ad *Manassis* tempora referenda Cl. *Montfalconii* indu-
stria, recte dubitasti; narratiunculam illam de reliquo ad mores Iudaeorum, et
si forte drama sit, bene accommodatam, tutius omisisti, et in documentis certis
subsistere maluisti. Quae ad summam etiam rei demonstrandam, incongruentes-
que multorum, ad Iudaeorum priscas choreas prouocationes, eneruandas suffici-
unt. Ego his conatibus Tuis omni laude dignis nihil in praesentia addo, quam
pium uotum, quo, ab utentibus ad hodiernos mores corruptissimos, pristinis
institutis, bonam mentem precor, Tibi uero Deum propitium, Patronos fauen-
tes, laetum rerum omnium successum et praemia iusta sincere exopto. Quo uoto
defunctus Te cunctis, iterum iterumque commendo, Tuam uero erga me uolunta-
tem propensam ut conserues, expeto, rogo atque contendo. Scrib.

Altorphl d. X. Decembr. A. S. R. MDCCXXVI.

